

Staat, State) glavni čimbenik protivljenja zakonu života kao vječnoj mijeni.

Peti i šesti odsjek valja promatrati kao nerazdvojnu cjelinu, što se može iščitati već iz njihovih naslova – »Metode afirmacije života« i »Metode usavršenja života«. U njima Pilar pretresa mnogobrojne fenomene ljudskoga života u kojima vidi pozornicu za primjenu ponuđene metodologije samoodgoja: um, volja, karakter, gospodarstvo, prehrana, fizička aktivnost, stambeno pitanje, gradski uvjeti života itd. Zalaže se za stanovitu ekonomiju rada, u kojoj će nanovo afirmirani kult rada odigrati svoju središnju ulogu i time dinamizirati odnose koji su potpali pod zakon tromosti, čime su onemogućili dostatan gospodarski razvoj slavenskih naroda, u čemu Pilar vidi jedan od ključnih razloga i političkoj neadekvatnosti odgovora slavenskih država na svjetske probleme. Život je, kao kompleksan fenomen, obilježen pak ne samo gospodarskim momentima nego i etičkim i estetskim sadržajem. Za spomenuti estetski sadržaj upravo slavenski narodi, smatra Pilar, imaju osobitoga dara zbog svojeg višestoljetnog zadržanog (kolektivnog) načina života i razvitka čuvstvenoga, osjećajnoga dijela duše nauštrb mišljenja i htijenja. Svemu je tome pretjerivanju potrebno oduprijeti se ako čovjek uistinu želi preuzeti sudbinu u vlastite ruke i postati subjektom svjetsko-povijesnih zbivanja, a ne tek objektom njemu izvanjskih sila.

»Kad čovjek trajno nastoji biti podmet, a ne predmet u životu, u onim granicama, koje mu život daje, i koje on trajno proširivati može, onda se čovjek trajno približuje Bogu, jedinom apsolutnom podmetu i personifikaciji apsolutnoga, vječnoga, neograničenoga i savršenoga. I tek po toj težnji dobiva čovjek najveću moguću vrijednost u svom životu. On nužno postaje značajem.« (Str. 387.)

Ova Pilarova knjiga uistinu predstavlja uzorito i uspješno prožimanje metafizike, sociologije, povijesti, psihologije, etnologije i antropologije u jedan za hrvatsku filozofiju i kulturu, barem na tako visokoj razini, jedinstven pokušaj uobličavanja metode samoodgoja i samoobrazovanja pojedinca kao karike u lancu skupne organičnosti u čijem je središtu život kao takav (prije spomenuti princip afirmacije života koji prožima Pilarovu biocentričnu, »životosredu« filozofiju u čijem je središtu moralni antropocentrizam). Iako je Pilar u svojim filozofijskim razmatranjima relativno daleko od originalnosti, što su mu već predbacili i kritički nastrojani suvremenici, smatramo da je upravo u povlačenju praktičnih konzekvenci iz već opstojećih teorijskih razmatranja Pilar doprinio znanstvenom životu, i to ne samo u okviru lokalnoga razvoja znanosti u Hrvatskoj. Primjerice, Vlado Šakić tvrdi da je Pilar tim djelom uistinu zadužio hrvatsku znanost, postavljajući temelje tada

tek nastajućoj socijalnoj psihologiji kao stanovitoj sintezi sociologije i psihologije. Naime, već i sveobuhvatan i dalekosežan zadatak (samo)oblikovanja i (samo)odgoja pojedinca prema povećavanju kvalitete vlastite subjektivnosti zaslužuje pohvalu jer je riječ o univerzalnom pothvatu ili barem pothvatu od širega značenja koji nadilazi okvire važnosti za jedan narod. Prepoznajući vladajući duh ondašnjeg vremena i porast kolektivističkih težnji europskih naroda do apsolutnosti, ispravno je shvatio da uspješno prevladavanje tako usko shvaćenih kolektivizama mora rezultirati obnovom ideje individualizma koja kolektivizam neće nijekati, nego će inkorporirati njegove temeljne uvide. Uostalom, u pažljivom balansiranju između hiperindividualizma i hiperkolektivizma može se uvidjeti da su individualizam i kolektivizam tek lice i naličje istinskoga personalizma, čiji je vjerni zagovaratelj, u konačnici, bio i sâm Pilar svojom knjigom *Borba za vrijednost svoga »ja«*.

Ivan Smiljanić

Ankica Čakardić

Ustajte, prezrene na svijetu

Tri eseja o Rosi Luxemburg

Rosa-Luxemburg-Stiftung Southeast Europe, Beograd 2019.

Knjiga *Ustajte, prezrene na svijetu* važan je prikaz djelovanja Rose Luxemburg koja je – smatra Ankica Čakardić, autorica ove knjige – unatoč snazi izraza i značaju koji je stekla, premalo zastupljena kao predmet čitanja. *Ustajte, prezrene na svijetu* monografija je o ženi koja je zaista »ustala« i nije se suzdržavala do posljednjeg trenutka bez obzira na nedaće koje su je snašle tijekom njezine teorijske i političke borbe. Ono što mi danas možemo jest ne dopustiti da se djela i riječi Rose Luxemburg zaborave, a s tom namjerom i prenosim inspirativne ideje i riječi Rose Luxemburg, koje je Čakardić vrijedno sakupila i zapisala, a upravo to naglašava i autorica kada pojašnjava razloge pristupanja Rosi Luxemburg. Djelo *Ustajte, prezrene na svijetu* Čakardić je podijelila u tri cjeline, u obliku triptiha. Najprije nalazimo živopisnu

biografiju Rose Luxemburg s mnogo detalja o njezinim raznolikim interesima i političkom revolucionarstvu koje ju je dovelo do nasilne smrti. U drugom eseju Čakardić iznosi teorijsku interpretaciju Luxemburginih marksističko-feminističkih misli zabilježenih prema različitim esejima i pismima. Na kraju knjige Čakardić provodi istraživanje o spominjanju Luxemburg za vrijeme socijalističke Jugoslavije, što potvrđuje zapostavljenost njezinih djela, iako Čakardić zaključuje da je tadašnja recepcija Luxemburgina djela ipak bila bolja nego što je danas. Knjiga *Ustajte, prezrene na svijetu* prevedena je i na engleski jezik.

Knjiga, kako je rečeno, započinje biografijom Rose Luxemburg i već u prvih nekoliko redaka možemo uvidjeti širinu njezine djelatnosti. Čakardić je opisuje kao »socijaldemokratkinju, komunistkinju, revolucionarku, antiratnu aktivistkinju i jednu od vodećih političarki Druge internacionale« (str. 7). Sve navedeno, s obzirom na vrijeme u kojemu je Luxemburg djelovala i činjenicu da je bila jedna od vodećih osoba socijalističkog pokreta početkom 20. stoljeća, upućuje na brojne opasnosti koje su naposljetku zadesile Luxemburg. Čakardić izdvaja dvije različite grupe koje su se protivile Luxemburginim stavovima; prva je bila ortodokсна frakcija kojoj nije odgovarala Luxemburgina kritička perspektiva spram Marxove teorije, a druga je bila usmjerena na njezine političke i organizacijske stavove. Unatoč svemu, ona nije prestala pisati i prenositi svoje misli, što je dodatni razlog za reafirmiranje njezina djela.

Čakardić navodi da je Rosa Luxemburg ili Rosalia Luxemburg rođena 5. ožujka 1871. godine u židovskoj obitelji u manjem poljskom gradu Zamošću koji je tada bio dijelom carske Rusije. Njezine političke aktivnosti započele su u vrlo ranoj dobi u okviru Proletarijata koji je kasnije postao prva socijalistička partija Poljske, a Luxemburg je zbog stalnih prijetnji zatvorom i aktivnoga članstva u partiji tijekom života više puta mijenjala mjesto boravka. U Zürichu je najprije upisala studij matematike i prirodnih znanosti, no nešto kasnije ipak se odlučila za studij prava i političke ekonomije, što je bilo područje koje je zadovoljilo njezine težnje za teorijskim promjenama. Sve to je, smatra Čakardić, bilo od velike važnosti za oblikovanje Luxemburginih stavova s obzirom na to da je Švicarska tada bila među najvažnijim centrima ruskog revolucionarnog marksizma.

Tematika koja je interesirala Luxemburg odnosila se ponajviše na situaciju u Poljskoj. Napisala je doktorsku disertaciju pod naslovom *Industrijski razvoj Poljske*, a »ta će teza kasnije biti njezino ključno uporište za kritiku poljskog nacionalnog samoodređenja i ozbiljnoga grada za obračun s poljskim nacionalisti-

ma« (str. 13). Također, Čakardić napominje da tu činjenicu treba posebno uzeti u obzir jer je ona u to vrijeme bila među rijetkim ženama koje su imale priliku doktorirati. Luxemburg se potom trajno preselila u Njemačku 1898. godine, kada, po njezinu vlastitom mišljenju, počinje vrhunac njezine političke zrelosti. Luxemburg vrlo brzo svoju političku aktivnost počinje bilježiti kao članica njemačke Socijaldemokratske partije (SPD) te ondje postaje jednom od najvažnijih teoretičarki međunarodnog socijalističkog pokreta. Njezin rad u SPD-u obilježen je raznim teorijskim raspravama u kojima je pokazivala svoje znanje i misaonu snagu te ju stoga Čakardić izdvaja kao jednu od ključnih figura njemačkog SPD-a. Svakako, ona je u to vrijeme vrlo oštro zastupala antiratnu politiku, posebice kada je njemački SPD izglasao vojne kredite. U tom trenutku Luxemburg počinje napadati njemačku socijaldemokraciju i opisuje je riječima »smrdljiva lešina«, što je kasnije postalo internacionalnom revolucionarnom krlaticom (str. 15).

U ovom kontekstu važno je spomenuti ono što je Rosu Luxemburg nekoliko puta dovelo do zatvorskih kazni, a naposljetku i do njezina ubojstva. Mišljenje o prestanku ratovanja i revolucionarno izražavanje istoga nije bilo u skladu s militarizmom koji je tada vladao svijetom. S obzirom na to, Luxemburg pomalo podrugljivo primjećuje da se neprijatelj socijalizma mijenjao za vrijeme rata i mira te ga naziva parlamentarnim kretenizmom:

»U vrijeme mira neka vrijedi klasna borba unutar svake zemlje; a u vrijeme rata neka vrijedi klasna solidarnost u zemlji i rat među radnicima različitih zemalja.« (Str. 23.)

Ona se kroz svoju političku aktivnost borila za radnička prava protiv kapitalističkih težnji te je stoga oštro kritizirala reformiste koji su sve više nagingjali imperijalizmu.

»Za nju je rat isključivo 'metodično, organizirano, golemo ubijanje'. Imperijalizam je za Luxemburg najviši razvoj političke svjetske vladavine kapitala, on je, kako je zapisala u *Juniusu*, 'zajednički smrtni neprijatelj svih zemalja'.« (Str. 27.)

Čakardić je vrlo detaljno iznijela političke odnose unutar kojih je Rosa Luxemburg pripadala revolucionarnom krilu njemačke ljevice. Časopis *Internacionala* pokreće se 1915. godine, a brzo nakon toga osnovana je i istoimena grupa *Internacionala*. Grupu je karakterizirao snažan otpor prema svim imperijalističkim i nacionalističkim stavovima, a s obzirom na njihove ilegalne tiskovine i čvrstu organizaciju nazvani su *Spartakov savez*. »Spartakisti«, među kojima je bila i Rosa Luxemburg, u javnosti su djelovali protiv rata, što je u onim okolnostima prijetilo u najmanju ruku zatvorskom kaznom. Rosa Luxemburg

je s Karlom Liebknechtom ubijena 31. svibnja 1919. jer su bili smatrani intelektualnim vodama revolucije. Čakardić je, dakle, detaljno opisala odnose koji su vladali među različitim političkim akterima u Njemačkoj u drugom desetljeću 20. stoljeća i ujedno nam pružila opis razvoja njemačke socijaldemokracije za vrijeme Prvog svjetskog rata. U tom trenutku svako mišljenje koje se razlikovalo od onog imperijalističkog bilo je proganjeno, a Rosa Luxemburg hrabro je predstavljala struju mišljenja i djelovanja koje ju je naposljetku stajalo života.

Nakon što nas je prvim esejom uvela u Luxemburgin životni i profesionalni put, u drugom se Čakardić ponajviše usmjerava na interpretaciju Luxemburgine ekonomske teorije putem kritike buržoaskog feminizma i teorije socijalne reprodukcije. Iz prethodnog dijela očito je da se Luxemburg oštro protivila imperijalističkim težnjama, a na tragu toga kapitalistička je ekonomija za nju također bila uzrok velikih nedaća, posebno za radničku klasu. Važno je to što se Čakardić u ovom dijelu knjige usmjerava na Luxemburginu političku ekonomiju te njezinu kritiku Marxa s obzirom na to da se ova tematika ranije vrlo rijetko spominjala.

»Ako su feminističke analize radova Rose Luxemburg rijetke, onda su još rjeđe marksističko-feminističke analize *Akumulacija kapitala*.« (Str. 40.)

Djelo *Akumulacija kapitala*, na koje se Čakardić ponajviše usmjerava, ona smatra najobuhvatnijim teorijskim djelom Rose Luxemburg te jednim od najrelevantnijih i najoriginalnijih klasičnih djela marksističke ekonomije. Čakardić kaže:

»Ukratko, *Akumulacija kapitala* istražuje načine znanstvenog istraživanja i objašnjenja uvjeta kapitalističke monopolizacije, proširene reprodukcije i imperijalizma, uzimajući u obzir dinamičnu vezu između kapitalističke i nekapitalističke prostornosti.« (Str. 42.)

Čakardić tvrdi da je djelo *Akumulacija kapitala* nastalo kao kontroverzna kritika Marxa, a kontroverzna je bila zato što su do tada njegove teze bile neosporavane. A to što je kritiku Marxa iznijela žena bilo je još neobičnije te je sve zajedno dovelo do toga da se Luxemburgino djelo prevelo na engleski jezik tek trideset i osam godina kasnije.

Čakardić pojašnjava nedosljednosti koje je Luxemburg zamjerila Marxovoj političkoj ekonomiji i nastojala ispraviti u svojoj. Luxemburg je smatrala da je Marx izostavio prostorno određenje kapitala jer se u svojoj kritici usmjerio na vremensku dimenziju unutrašnje dinamike kapitalističke reprodukcije. Ona analizira akumulaciju uzimajući u obzir prostornu dimenziju kapitalističkih i nekapitalističkih prostora te s obzirom na to primje-

čuje kako nerazvijeni svijet nesvjesno postaje apsolutnim zakonom kapitalizma. Najvažnija značajka ekonomske teorije Rose Luxemburg odnosi se zapravo na kritiku kapitalističkog načina proizvodnje, koji pri tome stvara višak vrijednosti, a ubrzava se ekspanzijom kapitalizma u nekapitalističke prostore. Luxemburg je smatrala da se u određenom trenutku širenja kapitalizma nerazvijeni svijet zapravo koristi kao oruđe za napredak onih koji već jesu u povoljnijem položaju. Prema tome, Luxemburg u određenom momentu kritizira feminizam koji se, smatra Luxemburg, kreće u krivom smjeru.

»Luxemburg objašnjava da je uloga buržoaskog pokreta za žensko pravo glasa reakcionarna ne samo zbog evidentnog izostanka interesa buržujki da podrže borbu za radnička prava i prava proleterki već i zbog njihovog aktivnog sudjelovanja u afirmaciji podređenosti žena.« (Str. 52.)

Luxemburg zanimljivo predstavlja drugu stranu medalje kada je riječ o pravima žena te doводи u pitanje feminizam različitih klasa, ali općenito je, kako Čakardić naglašava, Rosa Luxemburg zapravo malo pisala o isključivo ženskim pitanjima. Svejedno, ni u jednom trenutku ne dopušta razvoj ideje o manjkavosti ženske prirode, što svojim snažnim djelovanjem direktno i potvrđuje.

Interpretacije iz Luxemburgina djela *Akumulacija kapitala* marksistički su pozicionirane te se uglavnom temelje na kritici klasične političke ekonomije i socijalno-historijske analize imperijalističkih pozicija. Osim toga, Luxemburg u njemu uvodi razliku između produktivnog i neproduktivnog rada te naposljetku podvlači razliku između rada u tržišnoj sferi i onog u kućanskoj sferi, postavljajući tako osnove rane teorije socijalne reprodukcije. Rosa Luxemburg i na taj je način kritizirala kapitalizam te tvrdila da se u odnosu na feudalizam stvara nova forma društvene reprodukcije, koja žene iz radničke klase postavlja u još nepovoljniji položaj. To se posebno odnosi na žene izvan produktivne sfere, koje reprodukciju radničke klase u kapitalizmu obavljaju kao neplaćeni rad.

»To ukazuje na ontološku ravan problema: aktivnosti koje nisu definirane kao rad (priprema hrane, čišćenje, njega, dojenje, seks, radanje) i kojima nedostaje tržišna vrijednost ne smatraju se radom.« (Str. 60.)

Zaključno, Čakardić kaže da je za Luxemburg komodifikacija kućanskog rada tipičan primjer ekspanzije kapitalizma u nekapitalističko polje.

U posljednjem eseju, Čakardić Ankica istražuje prisutnost teza Rose Luxemburg na području Jugoslavije. Ono što najprije primjećuje jest da je situacija prije raspada Jugoslavije bila bolja po pitanju čitanja Luxemburgi-

nih djela no što je to slučaj danas na istome prostoru. Od raspada Jugoslavije, odnosno socijalističkog sustava, nastupa »vrijeme višedesetljetne tišine i nepostojanja ikakvog važnijeg interesa za Luxemburg« (str. 70). Prvi prijevod Rose Luxemburg napravio je Dimitrije Tucović 1909. godine, a riječ je o tekstu »Jedinstvo pokreta« u publikaciji pod nazivom *Partija i sindikati*. Nakon njega važan prijevod Rose Luxemburg napravio je Antun Branko Šimić 1924., kada je preveo jedno od Luxemburginih pisama i tako usmjerio pozornost na ovu važnu, ali i dalje nedovoljno zapaženu autoricu u tadašnjoj Jugoslaviji. Prijevod Luxemburgina najpoznatijeg djela *Akumulacija kapitala: prilog ekonomskom objašnjenju imperijalizma*, uz dodatak »Antikritike«, objavljen je 1955. godine, a prevoditelj je bio Milan Gavrić, dok je posljednji prijevod Rose Luxemburg (*Socijalna reforma ili revolucija*, uz dodatak – tekst »Milicija i militarizam«) načinio Milan Tabaković te je objavljen 1976. godine. Čakardić na samom kraju analizira recepciju Rose Luxemburg u časopisu *Praxis*, te konstatira da se ona svodi tek na pet fusnota:

»U svojih deset godina postojanja (od 1964. do 1974.) *Praxis* nije objavio niti jedan tekst vezan uz Rosu Luxemburg, kao ni osvrt ili prikaz nekog njenog djela.« (Str. 74.)

Čakardić započinje svoju knjigu naglašavajući značaj Rose Luxemburg kao filozofkinje unatoč tome što je, napominje, njezin filozofski rad marginaliziran. Slično je i s djelima drugih filozofkinja, čiji je značaj umanjen i nerijetko nakon njihove smrti zaboravljen. Upravo je zato ova knjiga vrijedan pokušaj reafirmacije misli jedne filozofkinje koja je svojom odvažnošću i snagom uspjela nadjačati spolne predrasude. Osim što je knjiga važan prikaz radova Rose Luxemburg, ona je također dobar prikaz razvoja socijalizma u prvim desetljećima 20. stoljeća i za vrijeme Prvog svjetskog rata. Nadalje, važno je to što Čakardić interpretira ekonomsku teoriju Rose Luxemburg, koja se često tretira kao manje važna tema, dok se naglašavaju momenti iz njezina privatnog života. To nas, pak, upućuje na teze o naglašavanju privatne dimenzije života filozofkinja nauštrb razmatranja njihovih teorija.

Ankica Čakardić provela je iscrpno istraživanje velikog broja Luxemburginih djela i pisama te nam je približila njezinu značajnu ekonomsku teoriju. S obzirom na sve navedeno, zaključujem da je Čakardić ovom monografijom postigla upravo ono što je, prema njezinu mišljenju, nedostajalo našoj povijesti filozofije, a odnosi se na prikaz, analizu i interpretaciju filozofske misli Rose Luxemburg i njezina širokog stvaralačkog opusa, čime se

otvara prostor za slična istraživanja i vrednovanja opusa drugih filozofkinja.

Katarina Jelušić